

De belegering en de val van Antwerpen belicht vanuit een koopmansarchief*

Daniël van der Meulen, gedeputeerde van de Staten van Brabant ter Staten-Generaal (1584-1585)

GISELA JONGBLOET-VAN HOUTTE

Al geniet de zestiende-eeuwse koopman Daniël van der Meulen (1554-1600) geen algemene bekendheid, toch verdient hij ten volle onze aandacht. De aan Van der Meulen gerichte brieven en documenten, die zich thans in het Gemeentearchief van Leiden bevinden, stellen ons in staat van dag tot dag en tot in de kleinste details het grootse gebeuren van de Nederlandse Opstand in de jaren 1580 en 1590 te volgen, zoals dit beleefd werd door een zeer begaafd en succesvol Zuidnederlands koopman, die zich onmogelijk kon verenigen met het Spaans beleid en voor wie de scheuring van de Nederlanden zijn leven lang een intense kwelling is geweest.

De collectie-Daniël van der Meulen bestaat uit ongeveer twaalfduizend brieven en rekeningen¹, afkomstig uit verschillende handels- en intellectuele centra van Europa, en gezonden naar zijn opeenvolgende woonplaatsen Delft, Bremen en Leiden. Van eind augustus 1584 tot eind september 1585, de periode van het beleg van Antwerpen, verbleef Van der Meulen in Delft. Hij was als vertegenwoordiger van de Staten van Brabant naar het Noorden gezonden om er politieke, militaire, financiële en materiële hulp te vragen voor het wegwijnende Zuiden. Vervolgens vertrok hij naar het calvinistische Bremen (1585-1591) waar hij in november 1585 met zijn eveneens naar Duitsland uitgeweken broer Andries en zijn zwagers François Pierens en Antoine Lempereur een handelscompagnie stichtte. Deze had een levensduur van zes jaar. De compagnons lieten zich in hun bedrijf bijstaan door een aantal agenten, meestal familieleden, aan wie zij factorijen in Duitse handelssteden en later ook in verschillende Middellandsezeecentra toevertrouwden². Na

* De uitgewerkte tekst van een lezing, gehouden voor het vierentwintigste Nederlands-Belgisch historisch congres, dat van 23 tot 25 mei 1974 in Utrecht plaatsvond.

Schrijfster aanvaardde op 23 oktober 1969 de opdracht van de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis de uitgave voor te bereiden van de bescheiden, bewaard in het Gemeentearchief van Leiden, die behoren tot de Collectie Daniël van der Meulen (Coll. DvdM). Toezichthouders zijn prof. dr. J. H. Kernkamp en prof. dr. H. van der Wee.

1. J. H. Kernkamp, 'Het van der Meulen-archief ca.', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, LXXXV (1970) 49-62.

2. De handelscompagnie, die te Bremen op 13 november 1585 gesticht werd, zou in werking treden 'de naestcomende Francfortsche Paeschmerckt ende daemaer volgende, den tijt ende termijn van sesse jaren geduerende'. Het startkapitaal bedroeg £ 12.000 vlaams. Andries en Daniël van der Meulen leverden samen £ 4.000 en Antoine Lempereur en François Pierens elk £ 4.000. Zie Coll. DvdM, nr. 93. Zie in dit verband ook J. H. Kernkamp en A. J. Klaassen-Meijer, 'De reke-

zijn vertrek uit Bremen vestigde Van der Meulen zich in Leiden, waar hij negen jaar woonde, vanaf het najaar van 1591 tot 25 juli 1600, toen hij, vijfenveertig jaar oud, stierf aan de gevolgen van de pest.

De imposante patriciërswooning die Van der Meulen aan het Rapenburg (nu nummer 19) te Leiden³ liet bouwen, getuigt nog van zijn materiële welvaart; het resultaat van zijn succesvolle handelsactiviteiten. Uit de aan hem gerichte correspondentie blijkt dat hij zeer begaan was met het lot van de opstandige Nederlandse gewesten en dat hij nauwe contacten onderhield met de toonaangevende staatslieden van de respectievelijk in *statu nascendi* verkerende en pas opgerichte Republiek⁴.

Zo hoorden bijvoorbeeld de secretaris van de prins van Oranje, de Fransman Hubert Languet, en de afgevaardigde van de Staten-Generaal bij de Keulse onderhandelingen in 1579, de Fries Agge van Albada, tot Van der Meulen's correspondenten. Ook onderhield hij persoonlijke contacten met de Antwerpse burgemeesters Peeter van Aelst en Philips van Marnix van St. Aldegonde, met Johan van Oldenbarnevelt, met de Franse diplomaten Rochus de Sorbiès heer van Pruneaux, Bongars de Bodry, Paul Choart heer van Buzanval⁵, Philippe du Plessis-Mornay, en met de in Duitsland werkzame theologen Franciscus Gomarus (Frankfort, later Leiden), Christophorus Pezelius (Bremen) en Théophile de Banos (Frankfort). Hij hielp de geschiedschrijver Emanuel van Meteren⁶ aan de door hem gevraagde informatie en hij bezorgde Everardt van Reydt en Willem Lodewijk van Nassau de gevraagde zeldzame boeken, die hij door zijn uitgebreide handelsrelaties zonder veel moeite in Venetië, Heidelberg of Frankfort kon krijgen. In Bremen behoorden de professoren van het Gymnasium Illustre tot zijn vriendenkring en wanneer hij in Leiden verbleef, deed hij herhaaldelijk een beroep op geleerden van de Leidse Academie, zoals Bontius, Bredius, Heurnius, Junius en vele anderen⁷. De activiteiten van de Middelburgse koopman-ontdekkingsreiziger Balthasar de Moucheron, van de

ningen betreffende de exploratietocht van Den Swerten Ruyter naar het Middellandse Zeegebied in 1589/1590', *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap*, LXXIII (1959) 3-54.

3. A. J. Versprille, 'De geschiedenis van het huis van Daniël van der Meulen', *Leidsch Jaarboekje*, XXXV (1943) 158-169.

4. J. H. Kernkamp, *Johan van der Veken en zijn tijd*. Rede op de 39ste Dies natalis der Nederlandse Economische Hoogeschool te Rotterdam (Den Haag, 1952); *Idem*, 'Ontmoetingen op het Rapenburg en omgeving in het heden en verleden', *Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken*, LXII (1970) 89-100; F. Boersma, 'De diplomatieke reis van Daniël van der Meulen en Nicolaes Bruyninck naar het Duitse leger bij Emmerik, augustus 1599', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, LXXXIV (1969) 24-66.

5. J. H. Kernkamp en J. van Heijst, 'De brieven van Buzanval aan Daniël van der Meulen (1595-1599)', *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap*, LXXVI (1962) 175-262.

6. L. Brummel, *Twee ballingen 's lands tijdens onze opstand tegen Spanje. Hugo Blotius (1534-1608) - Emanuel van Meteren (1535-1612)* ('s-Gravenhage, 1972).

7. G. M. A. Jongbloet-Van Houtte, 'De Antwerpse koopman Daniël van der Meulen als schakel tussen het Bremense Gymnasium Illustre en de Leidse Academie', *Handelingen van het 31ste Nederlands filologen congres* (Groningen, 1971) 253-256 (résumé).

hervormde theologen Franciscus Balochius en Jeremias Bastingius, de arts Carel Battus, de aardrijkskundige Abraham Ortelius en de wiskundige Simon Stevin komen alle in het Daniël van der Meulen-archief aan de orde.

De boekenverzameling die Van der Meulen had opgebouwd telde bij zijn overlijden ca. 1.200 delen over de meest uiteenlopende onderwerpen. Wanneer wij ons realiseren dat een humanistenbibliotheek in die tijd doorgaans 700 boekwerken telde, dan mag Van der Meulen's verzameling met recht dit predikaat dragen⁸.

Reeds veertig jaar geleden werd onderkend dat de uitgave van de aan Daniël van der Meulen gerichte bescheiden een reële bijdrage zou kunnen leveren tot de kennis van met name de sociaal-economische geschiedenis van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. De bescheiden bevatten gegevens over die belangrijke periode uit onze geschiedenis toen de meest deskundige en ondernemende kooplieden door de politieke gebeurtenissen gedwongen werden te emigreren. De Noordelijke gewesten zouden later in hun 'Gouden Eeuw' de vruchten van deze uittocht plukken. In 1935 nam het Historisch Genootschap de uitgave van het Daniël van der Meulen-archief in zijn editieprogramma op. Wegens de voortdurend stijgende drukkosten moest het HG dit lijvige project in 1969 overdragen aan de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis. Daar de ongeveer 300 correspondenten, met wie Van der Meulen in de jaren tussen 1584 en 1600 correspondeerde, in de meest dynamische (handels)centra van West-Europa verbleven en hem van daaruit de laatst opgevangen nieuwtjes, verkoopresultaten en dagelijkse besommeringen meedeelden, is het evident dat het belang van dit koopmansarchief ver over de Noord- en Zuidnederlandse grenzen heen reikt en zich niet beperkt tot de sociaal-economische aspecten van het tijdsgebeuren in het laatste kwart van de zestiende eeuw.

Alvorens ons te verdiepen in de diplomatieke rol die Van der Meulen gespeeld heeft bij de totstandkoming van het beleid dat de val van Antwerpen moest voorkomen, lijkt het nuttig eerst de militaire situatie in het Zuiden in herinnering te roepen. In de zomer van 1584 begon Parma's offensief al duidelijke vormen aan te nemen⁹. Begin juli hadden de Spanjaarden een begin gemaakt met de belegering van Antwerpen. Op 10 juli, de dag van de moord op Oranje, had Parma het fort van Liefkenshoek op de linker Scheldeoever in handen gekregen. Omdat het fort van Lillo,

8. J. H. Kernkamp, 'De bibliotheek van den koopman Daniël van der Meulen onder den hamer', in: *Opstellen G. A. Evers* (Utrecht, 1940) 187-203; H. C. Houtzager, 'Medische boeken uit de bibliotheek van Daniël van der Meulen', *Spiegel Historiae*, VII (1972) 422-428. Zie verder E. Trunz, 'Der deutsche Späthumanismus um 1600 als Standeskultur', *Zeitschrift für Geschichte der Erziehung und des Unterrichts*, XXI (1931) 17-53.

9. Tussen juli 1579 (val van Maastricht) en augustus 1585 (val van Antwerpen) ontving het Spaanse leger in de Zuidelijke Nederlanden van Spanje ca. 22 miljoen gulden, waarmee meer dan dertig belangrijke steden voorgoed veroverd konden worden. Zie G. Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road (1567-1659)* (Cambridge, 1972) 237-242.

op de rechteroever aan de Spaanse druk had weten te ontsnappen, werd Parma's plan om vanuit deze twee steunpunten de passage op de Schelde te barricaderen, op dat moment althans, verijdeld. Parma liet inderhaast een brug over de Schelde bouwen en het opknappen van dit reuzekarwei gaf de Brabanders nog enkele maanden respijt om hun verdediging te organiseren¹⁰. In augustus was Parma druk doende met de belegering van de stad Dendermonde. Gezien de gunstige resultaten van de isoleringspolitiek, die hij onder andere in 1579 ten aanzien van Maastricht had toegepast, liet hij ook te Baasrode een brug over de Schelde bouwen, waardoor alle toevoer vanuit Brabant onder controle kon worden gehouden. Het bleek onmogelijk hulp aan te voeren voor naburige steden als Gent, Mechelen, Brussel en Antwerpen, die aan de Schelde of aan een van haar zijrivieren gelegen waren¹¹. De rebellen wisten maar al te goed dat zij koste wat kost moesten voorkomen dat er door de val van Dendermonde tussen Gent en Antwerpen een wig zou ontstaan; niettemin werd dit schrikbeeld op 17 augustus 1584 realiteit.

Het verdere verloop is bekend. Omdat Brugge en Leper reeds in het voorjaar van 1584 in Spaanse handen waren gevallen, was het resultaat van de capitulatie van Dendermonde dat Gent geïsoleerd kwam te liggen en het volgend doelwit van Parma werd. Na de val van Gent op 17 september richtte Parma zijn geschut op de Brabantse steden Brussel, Vilvoorde en Mechelen. De inname van Antwerpen, na een maandenlang beleg, zette de kroon op zijn werk.

Tegen het Spaanse offensief konden de Staten van Brabant weinig ondernemen. 'Geen incommen hebbende ten plattenlande noch oock binnen eenige steden dan binnen Antwerpen'beweerden zij zelfs niet bij machte te zijn de garnizoenen te betalen die zij in Brussel, Mechelen, Vilvoorde, Bergen op Zoom, Lillo en andere plaatsen gelegerd hadden¹². Het op de been houden van die troepenmacht was inderdaad haast een ondraaglijke last voor de Brabantse bevolking. Documenten uit de periode van 1 juli tot 22 september 1584 getuigen hiervan. Zo werd een Brabantse Staat van oorlog¹³ door de gedeputeerden van de Staten van Brabant aan Van

10. Een nauwkeurige beschrijving van het Spaanse offensief is te vinden in L. van der Essen, *Alexandre Farnèse, Prince de Parme, Gouverneur-général des Pays-Bas (1548-1592)* (5 dln; Brussel, 1933-1937). Vooral deel III over de periode 1582-1584 en IV over de periode 1584-1585. Zie ook J. A. van Houtte, e.a., ed., *Algemene geschiedenis der Nederlanden* (12 dln; Utrecht, 1949-1958) V, 167 vlg. en F. Prims, *De groote cultuurstrijd* (2 dln; Antwerpen, 1942-1943).

11. Ch. Wilson, *Queen Elizabeth and the Revolt of the Netherlands* (Londen, 1970) 63-85.

12. Instructie van de Staten van Brabant, Antwerpen, s.a. [ca. 20 augustus 1584] in Coll. DvdM, nr. 237, stuk 1.

13. 'Staet in 't corte vande betaelinghen ende lasten van 't volck van oirloge liggende inden Lande van Brabant ende de stadt van Mechelen, mitsgaders vande schepen van oirloge, commissarisen van de monsteringhe, officiers vanden geschutte, vanden provianden, fortificatien, ammonitien ende andere extra-ordinarise ende daeghelijcxse overcommende ontcosten', Coll. DvdM, nr. 235, stuk 2. Zie ook P. Genard, 'Rekening van de verdediging der Schelde gedurende het beleg der

der Meulen gezonden om de leden van de centrale regering op 3 oktober¹⁴ onder de indruk te brengen van de uitzichtloze situatie in Brabant¹⁵. Uit deze memorie blijkt dat de Staten van Brabant, en in feite de Antwerpse bevolking, de zorg hadden voor een leger van ongeveer 10.000 manschappen, terwijl hun bron van inkomsten, de handel, lamgelegd was. Het militair potentieel bestond uit ca. 500 bootsgezellen, die per maand *f.* 10.000.- kostten; 900 ruiters verdeeld over tien kornetten, waarvan de kosten per maand ruim *f.* 19.000.- bedroegen en meer dan 8.500 voetknechten, verdeeld over vijftig vendels, die op een kleine *f.* 110.000.- per maand werden begroot. Voor de soldij van het krijgsvolk en de diverse andere salarissen moesten de Staten van Brabant per maand ruim *f.* 153.000.- op tafel leggen. Daarnaast moest er nog heel wat geld gependend worden aan levensmiddelen, materiaal voor fortificatie, munitie, scheepsvrachten en equipage.

Omdat deze posten 'midts de diversiteyt vande occurentiën' geen vast bedrag uitmaakten, werden zij in de bovengenoemde 'staet' pro memorie gesteld. Het ging hier om bijzonder forse bedragen zoals blijkt uit drie specificaties van de krijgshandelingen tussen 1 juli en 22 september 1584, waarbij Liefkenshoek (10 juli), Dendermonde (17 augustus), Vilvoorde (6 september) en tenslotte Gent (17 september) belegerd werden en verloren gingen. De specificaties leren ons dat in die drie zomermaanden ruim *f.* 127.000.- werd uitgegeven aan levensmiddelen, bewapening en fortificatie. Aan de aanschaf van bewapeningsmateriaal en munitie werd ongeveer *f.* 52.000.- besteed, voor de aankoop van schoppen, bijlen, spaden, karren, planken en ander fortificatiemateriaal had men in die drie maanden *f.* 37.700.- betaald, en voor levensmiddelen/. 38.000.-¹⁶.

Van de 10.000 manschappen in dienst van de Staten van Brabant treffen wij geen enkel vendel te Antwerpen aan¹⁷. De ruim 8.500 voetknechten, waarover men be-

stad in 1583-1585', *Verslagen en Mededelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie* (Gent, 1895) 445-538.

14. Deze datum staat genoteerd op twee gelijksoortige 'specificaties', die eveneens de periode 1 juli tot 22 september 1584 betreffen. Coll. DvdM, nr. 235, stuk 3; nr. 239, stuk 22.

15. Voor de door Daniël van der Meulen neergeschreven kladtekst van dit betoog aan het adres van de Raad van State en voor de 'poincten aen sijne Genade en Ed. vanwege mijne Heeren de Staten van Brabant door Daniël van der Meulen aengedient ende versocht' zie Coll. DvdM, nr. 239, stukken 23 en 25.

16. 'Sommier staetken vande geleverde munitien bij de gecommiteerde totter ammonitie der stadt van Antwerpen tot behoeve vanden Lande van Brabant binnen de maenden van julius, augustus ende september anno xv^olxxxiiij', Coll. DvdM, nr. 235, stuk 3; 'Sommier staetken vanden last vande Camere van fortificatie der stadt van Antwerpen', *ibidem*, stuk 1; 'Specificatie vande victuallien ende vivres ghesonden ter ordonnantie ende bevel van mijne Heeren de ghedeputeerde vande Staten van Brabant tot behoef vande forten ende krijchsvolck in Brabant ende door hunnen ontfangher vande vivres Baptiste Oyens sedert den len july tot den xxijen septembris incluyt deses loopende jaers 84', *ibidem*, nr. 239, stuk 22. Zie verder J. W. Wijn, *Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits* (Utrecht, 1934).

17. Prims, *Cultuurstrijd*, I, 24-26.

schikte waren verdeeld over de wijde omgeving. Borgerhout telde er 1.800, Brussel 1.624 en Mechelen 1.224. De strategisch belangrijke forten in het Scheldegebied waren eveneens, zo goed en zo kwaad als het ging, op kosten van Antwerpen be-
mand: Lillo met 745 man, Austreweel met 703, het Veer met 690, Willebroek aan de
Brusselse vaart met 192, de Margriet tegenover Rupelmonde met 138 en het Donkske
aan de Dijlemonding met 121 man. In Dambrugge waren 56 personen ingezet
en in Berchem 26. Verder legerden de Staten van Brabant in Bergen op Zoom 1.856
manschappen, te Wouw 239 en in Boxmeer 107¹⁸. Toen de Vlaamse steden Den-
dermonde en Gent in augustus 1584 effectieve hulp nodig hadden, beweerden de
Staten van Brabant - waarschijnlijk terecht - niet in staat te zijn die te verlenen

gemerckt den soberen staet van 't Landt van Brabant, 't welck men metter waerheydt
mach seggen gereduceert te zijne binnen de muren vande stadt Antwerpen, die nu ter
tijt wesende een frontierstadt ende stadt van oorloge, sonder eenige trafficque mits de
onveylicheyt der riviere, ende van een groot getal van de rijkste ende notabelste bor-
gerije berooft, ende nochtans diennyetegenstaende tot haeren laste heeft allen de gar-
nisoenen vande andere steden ende forten van Brabant, sonder van yemanden tot noch
toe eenige hulpe t'ontfanghen¹⁹.

Waar die hulp dan wel vandaan moest komen was niet zonder meer duidelijk. In de
loop van 1584 hadden de Staten-Generaal zich met succes tot de ziekelijke hertog
van Anjou gericht²⁰. Deze overleed echter op 10 juni en de voortzetting van de be-
sprekingen met zijn broer, de regerende koning van Frankrijk, verliep stroef. Daar
kwam nog bij dat sinds het overlijden van de prins van Oranje, op 10 juli, de tus-
senkomst van een bindende figuur wel bijzonder nodig was, wilde men althans het
hoofd bieden aan de steeds verder om zich heen grijpende neiging tot particularis-
me en het gevoel van oorlogsmoeheid, dat vooral in kringen van kooplieden heer-
ste. Groepen 'peiswillers' groeiden gestadig, onder andere te Antwerpen, Brussel
en Gouda en werden dikwijls met harde hand door de magistraten tot zwijgen ge-
bracht²¹.

18. Zie voor de forten van Willebroek, de Margriet, het Donksken en Lillo *idem*, 'Beelden uit
den cultuurstrijd', I, *Antwerpiensia*, XVI (1942) 310-320.

19. Instructie van de Staten van Brabant, s.l., s.a. [Antwerpen, ca. 20 augustus 1584], Coll.
DvdM, nr. 237, stuk 1.

20. P. L. Muller en A. Diegerick, *Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les
Pays-Bas, 1576-1584*. Werken HG, nieuwe serie, LX, LXI (Utrecht, 1898-1899).

21. Te Antwerpen kwamen de 'peiswillers' op zondag 14 oktober 1584 in beweging. Zie P. Bor,
Oorsprongk, begin ende vervolgh der Nederlantscher oorlogen (1555-1600) (4 dln; Amsterdam,
1679-1684) II, boek xix, 501-502; E. Pouillet en Ch. Piot, ed., *Correspondance du cardinal de Gran-
velle* (12 dln; Brussel, 1877-1896) XI, 701-702; F. Prims, 'De peiswillers', *Antwerpiensia*, VII
(1933) 227-242. Te Brussel werd op 1 december 1584 met achttien oorlogsmoede burgers afgere-
kend. Zie A. Henne en A. Wauters, *Histoire de Bruxelles*, I (Brussel, 1845) 569 vlg. en de brief van
Andries van der Meulen, Antwerpen, 8-12-1584, Coll. DvdM, nr. 593a. Zie voor Gouda A. M.
van der Woude, 'De Goudse magistraat en de strijd tegen de koning', *Bijdragen betreffende de ge-*

De gewesten dachten zeer gedifferentieerd over de belangrijke vraag of men zich weer aan de koning van Spanje zou moeten onderwerpen, de rebellie op eigen kracht moest voortzetten of dat men de soevereiniteit over de gewesten aan de Engelse protestantse vorstin, Elizabeth I, of aan de Franse katholieke koning, Hendrik III, moest aanbieden²². Eind juli 1584 scheen de kans op een oplossing in zicht. Hendrik III had eindelijk de gezanten van de Staten-Generaal, die hem te Parijs opgezocht hadden, laten weten dat hij zijn standpunt inzake de soevereiniteitsopdracht over de Nederlandse gewesten door zijn ambassadeur in Delft zou laten toelichten²³. De belofte werd op 22 augustus ingelost. Met name de Brabanders zagen dit gebaar als een handreiking, die het tij wel eens zou kunnen keren²⁴. Omdat de Staten van Brabant de Franse goodwill onder geen enkele voorwaarde wensten te verspeelen achtten zij het noodzakelijk dat hun afvaardiging in de Staten-Generaal versterkt zou worden met een gedeputeerde die tot taak kreeg de in het Noorden aanwezige weerstand tegen een interventie van de katholieke Franse koning te breken. De keuze van de Brabantse Staten viel op de negenentwintigjarige Daniël van der Meulen, die op 26 augustus 1584 's avonds laat vanuit Antwerpen in Middelburg arriveerde.

Welk soort man Van der Meulen was, valt aan de hand van het door hem nagelaten archief moeilijk te zeggen. In het grootste deel van de bescheiden is hij de geadresseerde en van hemzelf zijn slechts weinig brieven bewaard. Mevrouw E. van Hall-Nijhoff heeft het handschrift van Van der Meulen onderzocht en naar aanleiding van dit grafologisch onderzoek kent zij aan Van der Meulen bepaalde eigenschappen toe, die met de werkelijkheid overeen lijken te stemmen. Volgens haar beschrijving zou Van der Meulen een intelligent man geweest zijn, die zich met een helder inzicht en scherp oordeel op zijn werk 'stortte'. Verder zouden 'zijn instinctief en vitaal beleven op elk gebied het hem mogelijk gemaakt hebben anderen te begrijpen en te doorzien, hen zo nodig slim en verborgen-agressief te benaderen. ..., misschien het mes op de keel te zetten'²⁵.

schiedenis der Nederlanden, XIII (1958) 101-107; J. C. H. de Pater, 'Leicester en Overijsel', *Tijdschrift voor geschiedenis*, LXIV (1951) 245-276; A. M. van der Woude, 'De crisis in de Opstand na de val van Antwerpen', *Bijdragen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, XIV (1959) 38-56, 81-103.

22. Zie het advies, d.d. 10-9-1584 van 'den Hoogen Rade, den Provincialen Rade ende de Rekeninghe van Holland', in: Bor, *Nederlantscher Oorlogen*, II, xix, 480-481.

23. De desbetreffende brieven van Hendrik III en zijn moeder Catharina de Medici, geschreven te Fontainebleau d.d. 31-7-1584, bereikten de Staten van Brabant op 13-8-1584. Zij zijn uitgegeven door J. C. de Jonge, *Verhandelingen en onuitgegeven stukken*, II ('s-Gravenhage en Amsterdam, 1827) 104.

24. Voor de 'propositie' van Des Pruneaux zie Bor, *Nederlantscher Oorlogen*, II, xix, 46; *Resolutien van Holland* (s.l., s.a.) 566-567 (23-8-1584); N. Japikse, ed., *Resolutien der Staten-Generaal van 1576 tot 1609*, IV, 1583-1584. RGP, grote serie, XLIII ('s-Gravenhage, 1919) 481-482.

25. E. van Hall-Nijhoff, 'Grafologie als hulpwetenschap', *Spiegel Historiae*, VII (1972) 677-678.

Daniël van der Meulen had verschillende particuliere redenen om zijn diplomatieke opdracht te aanvaarden. In de eerste plaats kreeg hij als gefortuneerd Antwerps koopman op deze wijze de gelegenheid het belegerde Antwerpen met goed fatsoen en zonder kleerscheuren te verlaten. Sedert de inname van Liefkenshoek op 10 juli 1584 had de stroom illegale emigranten geweldige proporties aangenomen. De stedelijke bepaling dat de bezittingen van de in den vreemde verblijvende zogenaamde 'absente personen' geconfisceerd zouden worden, wanneer de eigenaars de door hen verschuldigde 'vijfde-' of 'honderdste penninghen' of maandelijksse quote niet betaald hadden²⁶, gold wegens deze diplomatieke missie niet voor Van der Meulen.

In de tweede plaats bood een verblijf in Holland hem de mogelijkheid zich verdienstelijk te maken voor de handelsonderneming die hij samen met zijn te Keulen verblijvende zwager François Pierens en zijn te Antwerpen wonende moeder Elizabeth Zeghers en zijn broer Andries dreef. Het handelsklimaat in Holland was gunstiger dan in Antwerpen en er werd meer dan eens gebruik gemaakt van de diensten van Daniël, de drijvende kracht achter de onderneming. In het voorjaar van 1585, toen het contact tussen Antwerpen en Keulen bemoeilijkt werd door de overgave van Nijmegen en Neuss aan Parma²⁷, zorgde Daniël er voor dat de uit Antwerpen afkomstige goederen en brieven via het Noorden toch in Duitsland terecht kwamen. Hij slaagde er tevens in dat er geld werd overgemaakt naar Antwerpen in een periode dat men in het buitenland geen wisselbrieven meer wilde geven op de economisch lamgelegde Scheldestad²⁸. Toen het tenslotte, in de loop van 1585, verstandig leek de zetel van de firma en het bedrijfskapitaal naar Duitsland over te brengen, werd de in Holland verblijvende Daniël ingeschakeld om de uit Antwerpen verzonden wisselbrieven op Hamburg over te maken²⁹.

Een volgende reden waarom Van der Meulen in 1584 graag als Brabants gedeputeerde naar Holland wilde vertrekken, was zijn verloving met Hester della Faille, die reeds eerder naar Haarlem uitgeweken was. Hester was een dochter van de zeer belangrijke Antwerpse zakenman Jan della Faille de Oude (te Antwerpen overle-

26. Prims, *Cultuurstrijd*, II, 336-337.

27. Voor de overgave van Nijmegen zie Bor, *Nederlantscher Oorlogen*, II, xx, 563-566; brieven van Andries van der Meulen, Antwerpen, 28, 30, 31-3-1585, Coll. DvdM, nr. 593a. Over de moeilijkheden bij de overgave van Neuss zie Bor, *ibidem*, 624 en brief van Jacques della Faille, Haarlem, 28-5-1585, Coll. DvdM, nr. 538a; brief van Andries van der Meulen, Antwerpen, 30-5-1585, *ibidem*, nr. 593a.

28. Eind 1584 en begin 1585 wilde men bijvoorbeeld te Piacenza geen wissels opnemen op Antwerpen, zie H. Thimme, *Quellen zur Geschichte der italienischen Kaufmannschaft in Köln um die Wende des 16. Jahrhunderts*. Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln, XXXV (Keulen, 1914) 49. Zie ook W. Brulez, 'De wisselkoersen te Antwerpen in het laatste kwart van de 16e eeuw', *Bijdragen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, XI (1956) 81-92.

29. Brieven van Andries van der Meulen, Antwerpen, 20-6, 5, 12, 19, 25, 31-7, 8-8-1585, Coll. DvdM, nr. 593a.

den op 8 november 1582) en een zuster van de eveneens bijzonder succesvolle Antwerpse koopman Marten della Faille³⁰. Op 25 december 1584 traden Daniël van der Meulen en Hester della Faille te Haarlem in het huwelijk³¹.

Enkele brieven en instructies, opgesteld door de Staten van Brabant, de magistraat van Antwerpen en de Staten-Generaal informeren ons over Van der Meulen's bemoeienissen met het ontzet van Antwerpen. Daarnaast beschikken wij over kladaantekeningen van de hand van Van der Meulen zelf. Zij bevatten met zorg samengestelde en wel overwogen teksten van politieke betogen die hij in het najaar van 1584 mondeling of schriftelijk onder de aandacht bracht van de leden van de Staten-Generaal, de Staten van Holland, de Raad van State en de gecommitteerde raden van de Staten van Zeeland. In de bewaard gebleven concepten van brieven aan zijn opdrachtgever, de Staten van Brabant, waarin Van der Meulen verslag uitbracht over de gang van zaken, is bovendien het relaas terug te vinden van de moeizame onderhandelingen met de regeringsinstanties in het Noorden en van de weinig hoopgevende antwoorden waarmee hij genoeg moest nemen.

Zoals gezegd verliet Van der Meulen Antwerpen op 26 augustus 1584, zonder te beseffen dat hij zijn geboortestad nimmer zou weerzien. Van 26 tot 30 augustus verbleef hij te Middelburg en hij spande zich tot het uiterste in om de gecommitteerde raden van de Staten van Zeeland voor het Brabantse standpunt te winnen³². Op 2 september bood hij zijn geloofsbrieven aan ter vergadering van de Staten-Generaal³³, de dag daarop sprak hij de Staten van Holland³⁴ toe en enige dagen later diende hij in Delft een request in bij de Raad van State³⁵. Half september reis-

30. W. Brulez, *De firma della Faille en de internationale handel van Vlaamse firma's in de 16de eeuw*. Verhandelingen van de Kon. VI. Academie. Klasse der Letteren, XXXV (Brussel, 1959).

31. Y. Schmitz, *Les della Faille*, I (Brussel, 1965) 251-253.

32. Vertoog van Daniël van der Meulen voor de gecommitteerde raden van de Staten van Zeeland, Middelburg, 28-8-1584, CoU. DvdM, nr. 231, stukken 2 en 7. Zie ook zijn brieven aan de gedeputeerden van de Staten van Brabant, Middelburg, 29, 30-8-1584, *ibidem*, nr. 239, stukken 6 en 7.

33. Japikse, *Resolutien, 1583-1584*, 438.

34. Zie het vertoog van Daniël van der Meulen voor de Staten van Holland, 3-9-1584, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 10 en zijn brief aan de Staten van Brabant van dezelfde dag, *ibidem*, stuk 13. Zie ook de *Resolutien van Holland*, 611. Bor. *Nederlantscher oorlogen*, II, xix, 475-477 publiceert dezelfde tekst als een 'Propositie gedaen bij Doctor Petrum Alostanium vanwege de heeren Staten van Brabant in der vergadering van de Heeren Staten van Holland'.

35. Vertoog van Daniël van der Meulen voor de Raad van State te Delft (tussen 8 en 12-9-1584), Coll. DvdM, nr. 231, stuk 9 en nr. 239, stuk 15.

de hij voor de tweede keer naar Middelburg³⁶ en op 3 oktober richtte hij zich nogmaals tot de Raad van State in Delft³⁷.

Van der Meulen logeerde bij agenten van zijn handelsonderneming, in Middelburg bij Hans Bernaerts, in Delft bij Jacob Schot; in Den Haag vond hij onderdak in de herbergen 't Vosken of 't Mueleken. Na zijn huwelijk met Hester della Faille betrok hij een huis te Haarlem. Aangezien zijn politieke activiteiten hem naar Delft of Den Haag voerden, verhuisde het jonge echtpaar op 1 mei 1585 naar Delft. Ook zijn broer, schepen Andries van der Meulen, had er herhaaldelijk bij hem op aangedrongen zich dichter bij de regerende instanties te vestigen, zodat hij de belangen van Antwerpen beter zou kunnen dienen. Vooral de eerste weken van zijn verblijf in het Noorden, spaarde Van der Meulen tijd noch moeite om de verschillende grieven en verlangens van de Staten van Brabant in felle bewoordingen aan de betreffende instanties over te brengen.

In de eerste plaats hadden de Staten van Brabant effectieve hulp nodig voor het ontzet van Gent en de verdediging van de Schelde. Namens hen vroeg Van der Meulen in Holland en Zeeland behalve geld, munitie en levensmiddelen ook goed uitgeruste schepen, bootslieden en krijgsvolk. Te Middelburg bracht hij het verzoek van de Staten van Brabant op 28 augustus 1584 als volgt onder woorden:

het is voorwaer hoochnoodich, Edele wijze ende voorsienige Heeren dat in alle manieren op dit stuck worde versien ende dat alle de provintien alle haere macht, crijchvolck ende middelen aenwenden om desen hooftaenslach te verhinderen. Hoevele hetselve de Generaliteyt, den Lande van Zeelant int particulier, emporteert late ick U Edel ende Eerw. selver bedencken. Daer en is geene questie, mijne Heeren, om een stadt van Vilvoorden oft Herentals te behouden oft te verliesen. Het geldt het verlies van heel Vlaanderen, van heel Brabant, vande trowe stadt van Antwerpen, het verlies segge ick vande riviere, vande landen daerop gelegen ende dat men den vijant eer corte maenden met sijnen scepen voorbij Vlissingen ende Walcheren sal sien vogeren. Hoe dat alsoe de staet sal wesen van d'ander provintien hebbe ick liever te geswijgen dan vele daeraff te spreecken³⁸.

In de tweede plaats kwam Van der Meulen met een drietal voorstellen tot organisatorische wijzigingen om de noodzakelijke samenwerking tussen Noord en Zuid te intensiveren. Hij stelde voor de admiraliteiten van Brabant en Zeeland samen te voegen, omdat van Jacob Jacobsen, de admiraal van Antwerpen, als defensie-specialist niet veel te verwachten was. Van der Meulen bood Bloys van Treslong, de

36. Vertoog van Daniël van der Meulen voor de gecommiteerde raden van de Staten van Zeeland, Middelburg (tussen 11 en 17-9-1584), Coll. DvdM, nr. 231, stuk 8 en nr. 239, stuk 16; Vertoog van Daniël van der Meulen voor de Staten van Zeeland, Middelburg, ca. 18-9-1584, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 18.

37. Vertoog van Daniël van der Meulen voor de Raad van State, Delft, ca. 3 oktober 1584, Coll. DvdM, nr. 239, stukken 23, 25.

38. *Ibidem*, stuk 6.

luitenant-admiraal van Zeeland, in concreto de algehele leiding over de Brabantse vloot aan, in de hoop dat door deze maatregel de verdediging van de Schelde efficiënter zou worden.

Van der Meulen wilde ook de gebrekkige bestuurlijke samenwerking tussen Brabant en Zeeland verbeteren. In Middelburg bracht hij met verve naar voren dat beide gewesten in feite bijeenhoorden. Hij vertolkte dit gevoel met de volgende woorden:

de natuere, de gelegentheyt vande wateren, de gemeynscap van stroomen ende trafficque, de oude vrientscap en de gewente onder malcanderen [die] de Landen van Brabant ende Zeelant sóó met den anderen verknocht ende verbonden heeft, dat het geuelen vande welvaert oft qualicvaert van d'een oft d'ander hen, gelijk in de leden eens lichaems, tot den anderen versterct sulx datter geen spaltinge, geene scheidinge ende verderff d'een oft d'ander en can overcomen, sonder dat d'andere deselvige fortune subject zij. In somma indien de gemeyne commoditeyten ende proffijten eerstelijck tesamen de mensen in één staet versamelt ende in dezelve republicque verbonden hebben, soo is deselve redene veel stercker in respecte van dese twee provintien, gemerckt dat God alle de gelegentheyt ende circomstant tusschen hen gemeyn gescapen ende geuecht heeft³⁹.

In aansluiting hierop stelde Van der Meulen voor dat de gedeputeerde raden van de Staten van Brabant een afgevaardigde naar de gecommiteerde raden van de Staten van Zeeland zouden zenden en omgekeerd. Geen ongebruikelijke constructie, zo argumenteerde hij, omdat 'hetselve alsnu wt gelijcke reden tusschen die van Hollant ende Zeelant gepleecht ende gebruyckt wort'⁴⁰. Tenslotte hekelde Van der Meulen de gebrekkige communicatie die er tussen het bedreigde Zuiden en de centrale regering in het Noorden bestond⁴¹. Hij drong er bij de Zeeuwen en Brabanders op aan dat zij in de kort tevoren opgerichte Raad van State kundige vertegenwoordigers zouden plaatsen⁴². Bovendien stelde hij voor de zetel van de Raad van State, die onlangs van Delft naar 's-Gravenhage verplaatst was, weer te

39. *Ibidem*.

40. De gecommiteerde raden van Zeeland waren inderdaad sedert 1578 gewoon in aanwezigheid van twee leden uit Holland te vergaderen. J. C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, I (3e dr.; Zwolle, 1869) 177.

41. Zie de brief van Daniël van der Meulen aan de gedeputeerden van de Staten van Brabant, Dordrecht, ca. 31-10-1584, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 31.

42. Ongedateerd concept van een brief van Daniël van der Meulen, waarschijnlijk geschreven te Delft, 3-9-1584, aan de gedeputeerden van de Staten van Brabant, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 13. Zie ook het betoog van Daniël van der Meulen voor de gecommiteerde raden van de Staten van Zeeland, met apostille ondertekend door C. Roels te Middelburg, 17-9-1584, *ibidem*, stuk 16. De afgevaardigden van Zeeland waren Jan Vaillant, Joos Eeuwoussz. Teelinck en Jacob Valck. K. Heeringa, ed., *Notulen van de Staten van Zeeland, 1583-1586* ('s-Gravenhage, 1919) 317-318. Op de samenstelling en het optreden van de Brabantse delegatie in de Raad van State, die bestond uit Petrus Alostanus en Richard de Mérode, heer van Oirschot, had Daniël van der Meulen zware kritiek, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 31.

verplaatsen en wel naar Middelburg, dichterbij de haard van de krijgshandelingen⁴³. Half november is zijn verzoek ingewilligd⁴⁴.

Naast deze materiële verlangens en voorstellen tot organisatorische wijzigingen sneed Van der Meulen in de vergadering van de Raad van State een ander onderwerp aan, namelijk de handel op de vijand. Niettegenstaande de uitvoerverboden van juni en juli 1584⁴⁵ bleven de Hollanders levensmiddelen en andere verboden goederen naar de vijand transporteren. Dit deden zij via de steden Zevenbergen, Steenbergen, Roosendaal, Breda, Oudenbosch en 's-Hertogenbosch, die aan hun gewest grensden en in handen van de vijand waren. Zij bevoorraadden de 'malcontenten' via de Maas en Maastricht, terwijl het Spaanse leger in het Zuiden via Duinkerken, Grevelingen en Nieuwpoort⁴⁶ van het nodige werd voorzien. Ook voeren zij, ondanks het verbod, de Rijn op en af. Toen het gerucht de ronde deed dat de Staten van Holland overwogen opnieuw een systeem van licenten in te voeren om zo de eigen schatkist te spekken, reageerden de Staten van Brabant zeer verontwaardigd⁴⁷.

Van der Meulen vertolkte het Brabantse gevoel van misprijzen in kernachtige bewoordingen⁴⁸. Bovendien vonden de Staten van Brabant het niet meer dan billijk dat ook de toevoer van levensmiddelen, koren met name, naar het Iberisch schiereiland stopgezet zou worden, te meer nu het duidelijk was dat Spanje zelf door een graanschaarste getroffen werd⁴⁹. Van der Meulen gaf ook dit voorstel ter overweging aan de Raad van State⁵⁰.

Het is nodig op deze plaats te signaleren dat Van der Meulen in het begin van 1585 zelf deelgenoot was in een graantransport naar de vijand. Het is een vreemde constatering die er wel op wijst dat de koopman het bij hem uiteindelijk van de diplomaat won. Het volgende had zich namelijk voorgedaan. Toen Jacques della Faille, Daniëls zwager, kans had gezien om in Engeland drie schepen met graan te beladen om deze naar Spanje te zenden, maakte hij ook Van der Meulen deelgenoot in

43. Vertoog van Daniël van der Meulen voor de Raad van State, zie noot 37.

44. De Raad van State besliste 'hen te scheyden een deel naar Seelant ende een ander deel naer Uuytrecht'. Japikse, *Resolutien, 1583-1584*, 669, 672.

45. Op 22 juni 1584 was een plakkaat uitgevaardigd waarbij de licenten ingetrokken werden en alle uitvoer naar de vijand binnen de Zuidelijke Nederlanden verboden werd. Wegens de vele overtredingen werd dit plakkaat op 27 juli 1584 opnieuw gepubliceerd. *Ibidem*, 702-703, 705; J. H. Kernkamp, *De handel op den vijand*, I (Utrecht, 1931) 125, 137, 140 vlg.

46. Instructies van de Staten van Brabant vanuit Antwerpen aan Daniël van der Meulen gezonden op ca 17-8 en op 22-9-1584, Coll. DvdM, nr. 237, stuk 1 en 5.

47. De Jonge, *Nederlandsche zeewezen*, 1,184-187. Zie ook de verontwaardigde brief van Jacques della Faille, Haarlem, 28-5-1585, Coll. DvdM, nr. 538a.

48. Vertogen van Daniël van der Meulen voor de Raad van State gehouden te Delft tussen 8 en 12-9 en omstreeks 3-10-1584, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 15 en 23.

49. P. J. Blok, 'De handel op Spanje en het begin der groote vaart', *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, 5e reeks, I (1913) 111; Kernkamp, *Handel op den vijand*, 153-156. Zie noot 46.

50. Vergelijk noot 48.

de zijns inziens winstgevende expeditie. Zelfs Andries van der Meulen, de Antwerpse schepen, was bereid aan het experiment deel te nemen al moest hij ambtshalve de handelwijze afkeuren⁵¹.

Twee van de drie schepen werden naar Spanje verscheept⁵², waar de verkoop van tarwe en gerst niet de verwachte winst opleverde⁵³. Toen in Spanje door de grote graantoevoer de prijzen daalden werd het derde schip, de 'Marmayde van Yarmouth' een meer eerbare bestemming toebedacht. Het werd ondanks alle risico's die het op de Schelde zou lopen, naar het noodlijdende Antwerpen gezonden⁵⁴. Helaas bleef het schip ruim vijftien weken op de Schelde liggen zonder dat het er in slaagde de stad te bereiken, zodat het uiteindelijk naar Delft geloodst werd. Het intussen muf geworden graan werd hier tenslotte aan de man gebracht zonder uiteraard het derde deel winst op te leveren, waar Jacques della Faille van gedroomd had⁵⁵. Deze slechte ervaring weerhield Van der Meulen er niet van de kooplieden in zijn omgeving aan te sporen om op hun beurt onder het kanon door te varen en binnen Antwerpen de flinke winsten op te strijken die men daar garandeerde⁵⁶.

Na de dood van Willem van Oranje voelden de Staten van Brabant er zeer veel voor de souvereiniteit over de opstandige gewesten op te dragen aan Hendrik III, de katholieke Franse koning. De voornaamste opdracht van Daniël van der Meulen was het Brabantse standpunt te verdedigen in de Staten-Generaal, waar over dit punt zeer verschillend gedacht werd. De instructies van Van der Meulen waren bijzonder uitvoerig. Van zijn opdracht heeft hij zich nauwgezet gekweten, al heeft zijn bemiddeling uiteindelijk geen politieke vruchten afgeworpen. Op 3 september 1584 pleitte hij in de vergadering van de Staten van Holland als volgt voor een krachtig leiderschap⁵⁷:

Ons goevernement en can noch en mach op deser manieren niet langer dueren noch bestaen. Laat den alderminsten onder de gemeynte vragen hij zal roepen over één hoofd, over één commandement, clagen over d'auctoriteyt ende justicie___Onse statuten, onse privilegiën respectieve, de natuere van dese landen sijn sulcx dat wij, noch nu noch tot geenen daghe en connen prospereren noch accorderen tenzij dat wij alle beleyt ende gedirigeert werden onder het bewint ende commandement van één hoofd ende éenen

51. Andries van der Meulen, Antwerpen, 23-1-1585, Coll. DvdM, nr. 593a.

52. Van een schip, beladen met 55 last gerst, is ons de naam niet bekend omdat Daniël van der Meulen er niets mee te maken had. Het andere schip 'De Roose de Clay', vertrok begin maart 1585 met 24 last tarwe naar Sevilla. Zie Jacques della Faille, Haarlem, 12-3-1585, Coll. DvdM, nr. 538a.

53. Zie de rekeningen uit Londen, 26-2-1585 en uit Sevilla, 24-5-1585, Coll. DvdM, nr. 57.

54. Jacques della Faille, Haarlem, 12 en 14-3 en 1-5-1585, Coll. DvdM, nr. 538a.

55. Rekeningen in Coll. DvdM, nr. 57, 133.

56. Zo kon bijvoorbeeld op 19-2-1585 een 'kagheschuyte' uit Delft met boter en kaas beladen, zonder schade door Parma's afsluiting komen 'sijnde den schipper gheheel droncken gheweest'. Andries van der Meulen, Antwerpen, 20-2-1585, Coll. DvdM, nr. 593a.

57. Coll. DvdM, nr. 239, stuk 10.

prince. D'exempelen zijn noch versch ende eenen iegelijck voor oogen vanden tijde dat de Landen verdeylt waeren onder diverse heeren ende regierungen, datter qualijck dach noch maent int jaer en passeerde sonder dat d'eene stadt trachtete naer het verderff van d'andere ende d'eene provincie oorloghe vuerde tegens d'andere. Daer ter contrarien, zedert den tijt dat de Landen haer geluckelijck onder het gebiet vanden Hertoghe Philip den Goedertieren begeben ende onderworpen hebben, deselve in corten tijde zoo toegenomen ende gewassen zijn dat zij gefloreert ende geprospereert hebben in rijckdommen, macht, neringe, trafficque ende overvloed van alle dinghen boven alle de landen onder de sonne, vertrouwende vastelijck indyen Godt almachtigh ons de genade doet op dit stuck eensaemenderhant geluckelijck te resolveren, dat Dezelve oock de oogen Zijner bermherticheyt nederslaen zal, Hem onser ontfermen, onsen vijant vernederen ende vuyt den lande jaegen, ende wederomme onder het gebiet van één hoofd den ouden fleur ende prosperiteyt laten groeyen ende toenemen.

De mogelijkheid om de souvereiniteit aan Elizabeth I van Engeland aan te bieden werd door de Staten van Brabant op dat moment niet serieus overwogen⁵⁸. Ook Oranje had er indertijd weinig voor gevoeld hulp te vragen aan de Engelse vorstin. Hij wist maar al te goed dat zij op grond van haar opvattingen over de monarchie uiteindelijk weinig sympathie voor de opstandige Nederlanden kon opbrengen en in feite niets liever zag dan een beperkt herstel van de Spaanse souvereiniteit⁵⁹. Pas nadat de onderhandelingen in de loop van 1584 eerst met Anjou en vervolgens met Hendrik III vastere vorm hadden gekregen, toonde zij meer belangstelling. Een Frans koning, die tevens heer en meester over de Nederlanden zou zijn, was een grotere bedreiging voor Engeland dan de verre Spaanse koning. In september 1584 weigerde zij, onberekenbaar als zij was⁶⁰, het door de Staten-Generaal gevraagde provisionele secours van 6.000 voetknechten en 3.000 paarden⁶¹. Vrede met Spanje was uitgesloten zodat het aanbieden van de souvereiniteit aan Hendrik III, volgens de Staten van Brabant, als enig alternatief overbleef.

Daer en zijn maer twee wegen (gelijck hetzelve wijlen sijne princelijcke Excellencie dickmael heeft verthoont) den eenen naer Vranckerijck, den anderen naer Spaignien. De differentie tusschen dese twee is zoo groot als tusschen de doot ende het leven. D'eene is door d'beneficie van zijne aenneminghe aen ons verbonden; den anderen is met wraeck giericheyt ende toorn tegens ons als zijne rebellen onsteecken om van onse handen te eysschen het bloet van soe veele van zijne trouwe vrome capiteynen ende soldaten, de ontallijcke onkosten tot deser oorlogen gedaen, 't verderff van zijne landen ende steden. Den eenen is vremdelinck ende moet hem behelpen met degene die hij inde re-

58. Zie bijvoorbeeld de brieven van de gedeputeerden van de Staten van Brabant aan Daniël van der Meulen, Antwerpen, 3 en 8-9-1584, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 12 en nr. 237, stuk 3.

59. J. C. Boogman, 'Charles Wilson, Koningin Elizabeth en de Opstand', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, LXXXVII (1972) 99; J. J. Woltjer, 'Koningin Elizabeth en de Opstand in de Nederlanden', *Tijdschrift voor geschiedenis*, LXXXV (1972) 31-37.

60. G. Mattingly, *The Defeat of the Spanish Armada* (Londen, 1962) 40 typeert Elizabeth I als beschikkend over 'that capacity for consistency which consisted in always being inconsistent'.

61. Bor, *Nederlantscher oorlogen*, II, xix, 482-487 en *Calendar of the State Papers, Foreign Series, Elizabeth 1584-1585* (Londen, 1916) 40-42, 90.

giering vint ende die hem tot de heerscappij geroepen hebben. De vrienden die hij heeft moet hij met nieuwe beneficien gewinnen. Den anderen kent de landen, heeft bij hem alle de oude ende verjaechde magistraten die over het onnoosel bloet geseten hebben ende trachten wederomme in haere officien te treden ende haer van 't voorgaende leet te wreken. Hij heeft vele vrienden inde landen die nu ducken ende swijgen, verwachtende d'occasie om haer tegens haer wederpartije te verheffen. D'een lijdet de religie ende d'exercice derselver in Vranckrijck. D'ander en heeft dezelve noot willen in verre landen buyten Spaignien lijden noch dulden. In summa, bij den eenen zal de regeringe in state gehouden werden ende alle persoonen, van wat gesinthen of religie deselve zijn in haere ruste ende vrede blijven woenen. Bij den anderen wordt den geheelen staet verandert ende bedorven, die catholicque gehouden in slavernije ende die vande religie ende alle wat wapenen gedragen heeft, wtgeroyt tot eenen rooff, moetwil ende moort overgegeven, ende zoe veele dusenden buyten haer vaderlant ende steden in ballinschap ende ellende van haere have ende goet in vremde landen verjaecht⁶².

Dit was dus duidelijk een pleidooi voor Frankrijk, waarvan intussen bekend was dat het zelf ook positiever stond tegenover de souvereiniteitsopdracht⁶³. Op 22 augustus 1584 had de Franse ambassadeur inderdaad, zoals beloofd, ter Staten-Generaal een 'propositie' naar voren gebracht, waarmee de drie bedreigde gewesten Vlaanderen, Brabant en Mechelen onmiddellijk en zonder veel omhaal instemden⁶⁴. De gedeputeerden van de Noordelijke gewesten wensten zich op dat moment nog niet uit te spreken alvorens hun opdrachtgevers te consulteren. Het gevaar was immers nog veraf! Stuk voor stuk wensten zij ruggespraak met hun committenten en Van der Meulen kreeg tot taak de opdrachtgevers in hun besluitvorming te beïnvloeden. Het was zijn tactiek om de Staten van Holland via de Staten van Zeeland tot een accoord te bewegen. Van der Meulen, die de Zeeuwen attendeerde op de bedreigde positie van Zeeland langs de onder vuur genomen Schelde, kon hen zonder veel moeite overtuigen⁶⁵. Half september stemden zij in met het voorstel om een tractaat met Frankrijk te sluiten⁶⁶. Aangezien Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland geacht werden als een eenheid op te treden, konden de Staten van Holland moeilijk alleen tegenstand tegen het voorstel blijven bieden. Daarom stemden zij op 6 oktober 1584 als laatsten ook in met de voorgestelde resolutie⁶⁷, zodat men vanaf die dag namens de hele Unie aan het opstellen van de voorwaarden voor Hendrik III kon gaan werken. De formulering van de artikelen verliep moeizaam. Van der Meulen, die ook betrokken was bij deze werkzaamheden⁶⁸, gaf in een brief aan de Brabantse Staten op deze wijze uitdrukking aan zijn

62. Coll. DvdM, nr. 239, stuk 10.

63. Vergelijk noot 23.

64. Vergelijk noot 24.

65. Verhoog van Daniël van der Meulen voor de gecommiteerde raden van de Staten van Zeeland, Middelburg, tussen 11 en 17-9-1584, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 16.

66. Heeringa, *Notulen Staten van Zeeland*, 323-325; Japikse, *Resolutien, 1583-1584*, 484.

67. *Resolutien van Holland*, 669 (6-10-1584).

68. Zo is het te verklaren dat in zijn archief een concept ligt met voorwaarden voor de Franse

ongenoegen: 'Nous et les députés avons désiré bien fort que quelques articles fussent modérés pour n'irriter le Roy et offenser les oreilles de ceux qui sont alentour de luy mais jusques ores l'on n'a peu obtenir ce que nous eussions bien voulu'⁶⁹. Het duurde tot 3 december alvorens de voor de Franse koning bestemde artikelen ter Staten-Generaal gearresteerd konden worden⁷⁰.

Pas op 3 januari, drie maanden na de principiële accoordverklaring van alle gewesten, vertrok het gezantschap van de Staten-Generaal uit Den Briel naar Parijs. Over de ongelukkige afloop kunnen wij kort zijn. De tocht naar Frankrijk ging met de gebruikelijke perikelen gepaard en Hendrik III weigerde in eerste instantie het gezantschap te ontvangen. Hij wilde namelijk eerst de overkomst van de Engelse ambassadeur, Henry Stanley, earl of Derby, afwachten, die hem namens de Engelse vorstin de Orde van de Kouseband zou aanbieden. Ongetwijfeld zou dan het Engelse plan om de Nederlanden te verdelen besproken worden. Het duurde tot 13 februari eer Hendrik III aan de Nederlandse gedeputeerden audiëntie verleende. Zij hadden het oponthoud in Frankrijk intussen wijselijk benut om de artikelen voor Hendrik III 'met beleefde taele' wat te 'versueten'⁷¹. De versoepelde redactie der artikelen had echter niet het gewenste resultaat. Tegenover een grandioze ontvangst in Parijs stond geen enkele concrete toezegging⁷². Grote spelbreker van Franse zijde was de katholieke liga. Na de dood van Anjou had de liga, onder leiding van De Guise, zich verzet tegen de nieuwe troonpretendent, de protestant Hendrik van Navarre. De liga schoof kardinaal Charles de Bourbon als troonpretendent naar voren, en deze legde op 31 maart 1585 in Péronne een intentieverklaring af, die Van der Meulen zijn leven lang bij zijn stukken bewaard heeft⁷³. Na deze 'Déclaration des causes, quy ont meu Monsieur le Cardinal de Bourbon et . . . , de s'armer contre ceulx quy vueillent pervertir la religion et l'estat' kon Hendrik III zich niet meer permitteren de souvereiniteit over gewesten, die zich evenzeer aan het schenden van godsdienst en staat schuldig maakten, in ontvangst te nemen.

Drie dagen na de verklaring van Charles de Bourbon arriveerden de gedeputeerden van de Staten-Generaal met lege handen in Den Haag. Vijf dagen later be-

king. Deze artikelen wijken sterk af van de artikelen die op 3 december 1584 ter Staten-Generaal gearresteerd werden. Coll. DvdM, nr. 233, stuk 5. Zie ook A. van Dorp, *Brieven en onuitgegeven stukken van jonkheer Arend van Dorp*, J.B. J.N. ridder de van der Schueren, ed., Werken HG, nieuwe serie L, (Utrecht, 1888) II, 465-472; Bor, *Nederlantscher oorlogen*, II, xix, 528-530.

69. Kladbrieff van Daniël van der Meulen aan de Staten van Brabant, Delft, 29-11-1584, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 32.

70. Japikse, *Resolutien, 1583-1584*, 434.

71. Van Dorp, *Brieven en onuitgegeven stukken*, 504-515.

72. Zie de brief van de gedeputeerden van de Staten-Generaal naar Frankrijk aan de Staten-Generaal, Parijs, 22-2-1585, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 35 en Van Dorp, *Brieven en onuitgegeven stukken*, 501 vlg.

73. Coll. DvdM, nr. 240, stuk 1.

gonnen de Staten-Generaal besprekingen met Elizabeth⁷⁴. Van der Meulen kreeg alleen in het beginstadium met deze besprekingen te maken; hij moest zich verder afzijdig houden omdat hij geen commissie uit Antwerpen kreeg. Daar was men namelijk over de wending der gebeurtenissen allesbehalve enthousiast, vooral daar Elizabeth haar troepen aan beide fronten uit de Nederlanden terugriep en zelfs het gerucht de ronde deed dat zij overwoog een verbond met Filips II te sluiten⁷⁵. Van zo iemand kon men toch geen hulp verwachten⁷⁶, zo klaagde Andries van der Meulen in een van zijn brieven aan Daniël⁷⁷:

Die presentatien van de coninginne van Engellant sijn oock seer onseker. Wij moeten ons op Godt vertrouwen. Die en zal ons niet bedrieghen___Voorwaer het is eenen riedstock ende wie daerop leunt oft steundt die vindt hem bedroghen. Daer en is gheen resolutie bij, ja ick dachte dat sij selve niet en weet watsa meynt oft wilt aenvanghen doch den noot, dunckt mij, sal ons oock wel onseckere saecken doen goet vinden⁷⁸.

Ook de houding van de Zeeuwen en de Hollanders, die deden alsof zij accoord gingen met de door Elizabeth opgeëiste pandsteden Vlissingen, Enkhuizen en Den Briel wekte in Antwerpen het grootste wantrouwen⁷⁸. De mogelijkheid dat Antwerpen zelf aan Elizabeth in onderpand gegeven zou worden - de Engelse vorstin wilde niets liever, dat wisten de Antwerpenaren heel goed - leek bepaald niet denkbeeldig. Begin maart 1585 had Andries van der Meulen reeds als zijn mening te kennen gegeven: 'Wilden wij haer dese stadt innegheven, soude seer gheet sijn ons te helpen maer wij en moghen soo slecht niet en sijn'⁷⁹.

Dat de Staten van Brabant, enkele maanden geleden de voorvechters van een tractaat met Frankrijk, nu temporeerden en dat ook de Zeeuwen zo lang op hun afvaardiging naar Engeland lieten wachten, had duidelijk wat te maken met de gebeurtenissen binnen Antwerpen zelf. Na de mislukte 'proeve' met de brandende schepen begin april 1585⁸⁰ en de mislukte eerste aanval op de Kouwensteinse dijk begin mei⁸¹, hadden de Antwerpenaren de handen vol gehad met het voorbereiden van een nieuwe aanval op de brug van Farnese, hetgeen hen de toegang tot de stad moest verschaffen. Ook de Zeeuwen waren onder leiding van Oranje's bas-

74. N. Japikse, *Resolutien der Staten Generaal van 1576 tot 1609*, V, 1585-1587, RGP, grote serie XLVII ('s-Gravenhage, 1921) 44-45.

75. S. T. Bindoff, 'The Netherlands and England. The Parting of the Ways', *Verslag van de algemene vergadering der leden van het Historisch Genootschap te Utrecht op 31 oktober 1949* (Utrecht, 1950) 61-76.

76. Andries van der Meulen, Antwerpen, 2, 5,15,19,-3-1585, Coll. DvdM, nr. 593a.

77. *Idem*, Antwerpen, 11, 24-4-1585, *ibidem*.

78. *Idem*, Antwerpen, 24-4-1585, *ibidem*.

79. *Idem*, Antwerpen, 2, 5-3-1585, *ibidem*.

80. *Idem*, Antwerpen, 6, 10, 11-4-1585, *ibidem*.

81. Missive van Maurits van Nassau aan de Raad van State te Utrecht, Middelburg, 7-5-1585, Coll. DvdM, nr. 239, stuk 44.

taardzoon Justinus van Nassau ten nauwste bij die operatie betrokken⁸². Toen echter het doorsteken van de Kouwensteinse dijk op 26 mei voor de tweede maal op een fiasco was uitgelopen⁸³, achtten de Antwerpenaren de mogelijkheid van een ontzet niet meer reëel. De eerste brief van Aldegonde aan Parma, die tevens het begin van de verzoening met Spanje inluide, dateert van 31 mei⁸⁴.

Het enige waarop Antwerpen nog kon hopen was een gunstige regeling met de vijand. Omdat het aanknopen van onderhandelingen met Elizabeth volgens de Antwerpse Breede Raad het verkrijgen van gunstige vredesvoorwaarden zeker niet zou bevorderen, weigerden de Brabanders verder mee te werken aan het tractaat met Engeland⁸⁵. De woorden Brabant en Mechelen werden dan ook door de Staten-Generaal uit de inleiding op de artikelen geschrapt, volgens de resolutie van 1 juni 1585 'alsoe sij selve sulcx begeren' en 'mits zij zijn sonder qualiteyt ende speciale commissie'⁸⁶. De hierin uitgesproken wens van de andere gewesten dat het belegerde Brabant en Mechelen, 'ontlegert sijnde' zich later bij hun bondgenoten zouden voegen, zou niet in vervulling gaan.

Nu de onderhandelingen met Engeland voor de Brabanders en dus ook voor Van der Meulen een afgeschreven zaak was geworden, werd hij door de Antwerpse magistraat ingeschakeld om bij de leden van de Unie begrip te gaan wekken voor de wonderlijke stappen van Aldegonde. Bovendien moest hij ook de andere gewesten warm gaan maken voor het sluiten van een overeenkomst met Parma. Vooral de relatie van Antwerpen met Holland en Zeeland was van dien aard, dat elke inbreuk op artikel negen van het verdrag van de Unie van Utrecht, hetgeen een afzonderlijk accoord met wie dan ook verbood, vermeden moest worden. Daarom vonden de leden van de Breede Raad het eleganter de verdere ontmoeting tussen Aldegonde en Parma uit te stellen en het vraagstuk eerst aan de Generaliteit voor te leggen.

Het was weer Van der Meulen die namens Antwerpen in de Staten-Generaal het woord voerde. Op 2 juli 1585 vroeg hij, op grond van een instructie van Antwerpen, d.d. 19 juni 1585⁸⁷, graan, geld en militaire hulp ten behoeve van het ontzet van de stad⁸⁸. Ook poogde hij begrip te wekken voor de noodsporang, waarop men zich

82. Japikse, *Resolutien, 1585-1587*, 52.

83. Prims, *Groote cultuurstrijd*, II, 407-409.

84. F. H. Mertens en L. Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*, VIII (Antwerpen, 1853) aanhangsel 61.

85. Prims, *Groote cultuurstrijd*, II, 438.

86. Japikse, *Resolutien, 1585-1587*, 54.

87. Coll. DvdM, nr. 218, stuk 20. Voor de tekst van deze instructie zie ook Bor, *Nederlantscher oorlogen*, II, xx, 603-604; L. P. Gachard, 'Documents concernant le siège d'Anvers par le prince de Parme et la réconciliation de cette ville avec Philippe II, 13 novembre 1584-22 décembre 1585', *Bulletin de la Commission Royale d'histoire de Belgique*, 3e serie XII (Brussel, 1871) 213-216.

88. Japikse, *Resolutien, 1585-1587*, 25-26.

in Antwerpen aan het voorbereiden was. Hij ging zelfs zo ver dat hij de Verenigde Provinciën probeerde te bewegen om, samen met de gedeputeerden van Antwerpen, enkele artikelen op te stellen die men dan 'generalijk' aan Parma zou kunnen voorleggen. Binnen één jaar werd de Staten-Generaal zodoende voor de derde keer gevraagd zich te buigen over het opstellen van artikelen, deze keer niet bestemd voor Hendrik III of Elizabeth I maar voor de vijand zelf.

In hun antwoord van 9 juli aan Van der Meulen repten de Staten-Generaal met geen woord over het 'generael tractaet'⁸⁹. Wel prezen zij de Antwerpenaren om hun 'cloeckmoedigheyt'. Zij hoopten dat zij met 'gelijcke stantvasticheyt.. .het beloofde ende doer Goedes genade genoech seker secours' zouden afwachten. In werkelijkheid wachtte men te Antwerpen het antwoord van de Staten-Generaal zelfs niet af om aan de onderhandelingen met Parma te beginnen. Het werden spannende dagen. 'Godt die 't al regiert', zo schreef Andries van der Meulen op 31 juli 'beweghe de sake ten besten ende beware ende bescherme sijnen kercke in dese stadt'⁹⁰.

Omdat aan de brieven, die vanuit het Noorden Antwerpen bereikten, duidelijk te merken was dat men er een tractaat met Parma verafschuwde, stuurde Andries van der Meulen zijn broeder de diplomaat een niet mis te verstane rechtvaardiging. Als schepen was hij zeer nauw bij de onderhandelingen betrokken geweest, en al had hij een hard standpunt ingenomen, toch hield dit niet in dat hij de handelwijze van Marnix van St. Aldegonde veroordeelde. Op 16 augustus, dus een dag voor de overgave schreef hij:

Aengaende de verkeerde rapporten die daer ghedaen worden, al oft dese stadt sonder eenigen noot werde overgegeven, ende dat eenighe daerof zoude schuit hebben, dat oock in de stadt provisie ghenoech zoude zijn voor eenighen goeden tijd, U.L. weet hoedanigen grooten debvoir dat gedaen worden in steden die verloren worden, datter altijt quaet vergenoegen wordt genomen by denghenen die geinteresseert zijn ende oock bij degene die niet wel geïnformeert en zijn oft die haer stuck niet en verstaen. Maer U.L. mach haer versekeren datter ghedaen is al dat doenlijck is ende dat het oock tijt is gheweest, oft men hadde moeten de gheheele groote borgerije in een aparente verderffennisse laten comen. Ende dit moet ick noch daertoe voeghen. Hadde het secours van onse bontgenoten soo wel ten effecte ghestelt gheweest ghelijck de cleyne fortsen die wij van deser sijde ghehadt hebben zijn ten effect ghestelt gheweest, wij waren al langhe ghehopen gheweest, daerof onse vijanden selve selen ghetuyghenisse gheven⁹¹.

Het sein voor het vertrek der Van der Meulen's uit Antwerpen was intussen geblazen. Andries van der Meulen verhuurde de beide huizen die de familie er bezat voor

89. Het antwoord van de Staten-Generaal aan de gedeputeerden der stad Antwerpen, 9-7-1585, Coll. DvdM, nr. 218, stuk 25; Japikse, *Resolutien, 1585-1586*, 27.

90. Coll. DvdM, nr. 593a.

91. 16-8-1585, *ibidem*.

de duur van vier jaar aan een Portugees, Emmanuel Fernandez⁹². Hun huisraad, kleren, juwelen, boeken en kapitaal hadden zij via Jacques della Faille in Haarlem al eerder naar Hamburg laten verschepen⁹³. De dag nadat de overeenkomst met Parma van de puien van het stadhuis aan de Antwerpse bevolking bekendgemaakt was (20 augustus) vertrok de moeder van Van der Meulen met haar dochter Sara en haar schoondochter Suzanne Malapert naar Geertruidenberg. De nog niet van zijn eed als schepen ontheven Andries bleef nog enige dagen in Antwerpen. Zijn laatste brief uit Antwerpen aan zijn broer Daniël in Holland was van 22 augustus. Waarschijnlijk hebben de gebroeders Van der Meulen na de val van Antwerpen dankbaar gebruik gemaakt van Parma's concessie om toch nog even naar Holland en Zeeland te gaan, waar men 'om sijnen affairen te doen' ten hoogste vier maanden mocht blijven⁹⁴. Daniël van der Meulen nam op 6 september 1585, ontgoocheld, afscheid van de Staten-Generaal⁹⁵. Kort daarna was de familie Van der Meulen weer verenigd. Het calvinistische Bremen werd voor jaren hun nieuwe woonplaats. Gelegen als op een eiland in het overwegend lutherse Noord-Duitsland⁹⁶, had deze stad niettegenstaande de vrij beperkte handelsmogelijkheden⁹⁷ toch hun voorkeur boven de voor handelaars en neringdoenden meer in trek zijnde Duitse steden, Aken, Keulen, Emden of Hamburg. Waarschijnlijk trok het lutherse klimaat daar hen minder aan⁹⁸.

De troosteloze situatie die Andries van der Meulen bijna een jaar voor de val van Antwerpen voorspeld had, ging nu werkelijkheid worden. Indertijd had hij geschreven:

92. *Ibidem*.

93. Jacques della Faille, Haarlem, 2, 6, 7, 22-8-1585, Coll. DvdM, nr. 538a. Zie ook de 'Inventaris van het juweelcofferken van Hester van der Muelen gesonden in een kiste N. op Hamborch' en de 'Memorie ende inventaris van het juweelcofferken van Susanna van der Muelen gesonden in een kiste N. op Hamborch', Coll. DvdM, nr. 9. Zie verder een niet gedateerde 'Catalogus Librorum missorum Hamburgum', *ibidem*, nr. 54.

94. Andries van der Meulen, Antwerpen, 16-8-1585, Coll. DvdM, nr. 593a.

95. Japikse, *Resplutien, 1585-1587*, 11.

96. J. Moltmann, *Johannes Molanus (1510-1583) und der Ubergang Bremens zum Calvinismus*. Jahrbuch der Wittheit zu Bremen, I (Bremen, 1957); *idem*, *Christoph Pezel (1539-1604) und der Calvinismus in Bremen*. Hospitium Ecclesiae. Forschungen zur Brem. Kirchengeschichte, II (Bremen, 1958).

97. Marten della Faille, die zijn zwager Van der Meulen liefst in Antwerpen en desnoods in Aken of Keulen zag belanden, noemde als bezwaren tegen Bremen dat de Van der Meulens er weinig kennissen zouden treffen, de bevolking er weinig 'civil' was en de mogelijkheid tot 'negociën' er te wensen over liet. Dit laatste bezwaar, dat voor een koopman toch zwaar moest wegen onderschreef ook Jacques della Faille: 'tot Bremen ist mij geheel ongeleggen voor mijne affairen, die ick mede niet gheheel soude verlaeten'. Zie ook R. van Roosbroeck, 'Niederländische Glaubensflüchtlinge in Bremen (1585-1600) und ihr Briefwechsel', *Bremisches Jahrbuch*, LII (1972) 85-112. Zie verder Coll. DvdM, nr. 274a, 16-9-1585 en nr. 538a, 22-8-1585.

98. R. van Roosbroeck, *Emigranten. Nederlandse vluchtelingen in Duitsland (1550-1600)*. Keurreeks van het Davidsfonds (Leuven, 1968) 236-245; *idem*, 'Niederländische Glaubensflüchtlinge', 94-95.

DE BELEGERING EN DE VAL VAN ANTWERPEN

Ende nochtans het principaelste is te weten dat den rijckdom ende den coopmanshandel diverteert van dese stadt in Hollant. O onghetrouwe menschen, Godt en zal U onghestraft niet laten die ghij vergelt onse trouwe met Uwe ontrouwe, voor goet het quaet. Wij worden vast alle onsen rijckdom quyt, insonderheyt die van de religie⁹⁹.

Naar de door Spanje veroverde Scheldestad keerden de Van der Meulens, en met hen vele anderen, nimmer terug.

99. Andries van der Meulen, Antwerpen, 25-11-1584, Coll. DvdM, nr. 593a.

Staat van oorlog en generale petitie in de jonge Republiek

A. TH. VAN DEURSEN*

Toen Japikse in het tiende deel van zijn *Resolutiën der Staten-Generaal* het belang van die uitgave nog eens wilde onderstrepen, koos hij daartoe de enigszins moede-loos klinkende woorden: 'wat belangrijk is, is nooit vervelend'¹. Die vaste overtuiging zal ik nodig hebben om vooral met behulp van deze resolutiën een vraag te beantwoorden, die haar vermakelijkheid wel geheel aan de belangrijkheid zal moeten ontlenuen: wat hebben wij te verstaan onder de generale petitie en de staat van oorlog?

Men zou denken dat de literatuur ons al wel een antwoord kan verschaffen. Dat is ook zo. Ze levert alleen een nogal verrassende variatie op. Colenbrander², Den Tex³ en Fontaine⁴ noemen de staat van oorlog de begroting van de Republiek, en de generale petitie een memorie van toelichting. Het gedenboek *500 jaren Staten-Generaal* zegt het echter precies andersom⁵, en weet zich daarbij gesteund door Fruin-Colenbrander⁶. Wie heeft er nu gelijk? Iedereen, volgens Fockema Andreae: 'de unie-begroting, de generale petitie of staat van oorlog' zijn bij hem drie aanduidingen voor een en dezelfde zaak⁷. Van Dillen daarentegen bestempelt de generale petitie weer als 'de begroting van de inkomsten en uitgaven der unie', en voegt er dan aan toe dat ze ook wel 'minder juist staat van oorlog genoemd' wordt⁸.

Nu laat zich voor elk van die opinies wel iets aanvoeren⁹. Maar het kan toch niet

*Voordracht voor het Nederlands-Belgisch historisch congres, 9 mei 1975.

1. N. Japikse en H. H. P. Rijperman, ed., *Resolutiën der Staten-Generaal van 1576-1609* (14 dln; Den Haag, 1915-1970) X, ix.

2. *Overzicht van de door bronnenpublicaties aan te vullen leemten der Nederlandsche geschiedkennis, indertijd samengesteld door de commissie van advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën* (Ongewijzigde herdruk van de uitgave van 1904; Den Haag, 1950) 22.

3. J. den Tex, *Oldenbarnevelt* (4 dln; Haarlem, 1960-1970) II, 43.

4. P. F. M. Fontaine, *De Raad van State. Zijn taak, organisatie en werkzaamheden in de jaren 1588-1590* (Groningen, 1954) 246, voor de staat van oorlog.

5. I. Schöffer, 'Naar consolidatie en behoud onder Hollands leiding (1593-1717)' in: *500 jaren Staten-Generaal in de Nederlanden* (Assen, 1964) 71.

6. R. Fruin, *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek*, H. T. Colenbrander, ed. (Den Haag, 1901) 196, voor de generale petitie.

7. S. J. Fockema Andreae, *De Nederlandse staat onder de Republiek* (Amsterdam, 1961) 21.

8. J. G. van Dillen, *Van rijkdom en regenten. Handboek tot de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de Republiek* (Den Haag, 1970) 270.

9. Ze steunen veelal op Simon van Slingelandt, *Staatkundige geschriften* (4 dln; Amsterdam, 1784-1785) III, 94.